

Fataburen 1986

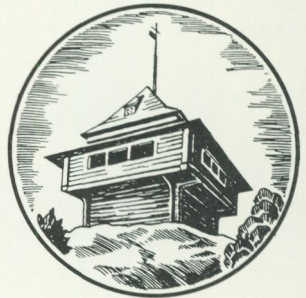
Fataburen

1986

Husdjuren och vi

Fataburen

1986

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Arne Biörnstad
Redaktionssekreterare: Berit Nordin

Summaries translated into English by Roger Tanner

Omslagsbilden föreställer smågrisar på gurkfält vid Gullbrandstorp,
Halland. Foto Gunnar Lundh 1936.

Omslagsarrangemang: Håkan Lindström

Om inte annat anges tillhör bildmaterialet Nordiska museet

© Nordiska museet och respektive författare

Tryckt hos Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1986

ISBN 91 7108 264 6

ISSN 0348 971 X

Landsbygdspojkar och husdjur

Ulla Lindström

"Lindan (åkern) med havre var farfars ögonsten. Den var inhägnad med en fin gärdesgård. Fåren hörde till kvinnornas område. En gång, när farfar kom hem från skogen med konten på ryggen och yxan i handen, fick han se att de åtta fåren hade brutit sig in i havren och trampade vilt omkring. Farfar stannade inte utan gick direkt in till fåren, tog fast dem en efter en och nackade dem med yxan. Sedan bar han ut kropparna, staplade upp dem vid brunnen och stängde till om åkern. Därefter gick han in och berörde aldrig händelsen med ett ord.

Korna var framstående personligheter med helt olika karaktärer. Skällkon Lille var mycket klok. Hon var elak, men vis. Hon var att lita på. Med förtjusning minns jag också Stjärna, Rosa och Elin. Sistnämnda var döpt efter tant Elin i granngården. Båda var generösa och omtänksamma."

Skall berättelsen om farfars havreåker uppfattas som ett antikt ödesdrama, vikingadåd eller pedagogiskt handlande? Att det barn som upplevt den här historien, vars udd riktar sig mot de slarviga kvinnorna, har mycken vänlighet till övers för kor är tänkvärt.

"När vi inte hade tupp – det hände någon gång – så var det alltid en höna, som uppträdde som tupp och ställde sig på gödselstacken och försökte gala. Och gol väldigt hest. Det var ganska märkligt det där. Rätt spännande.

Det var en upplevelse för barn, när kycklingarna kom. Vi hade olika sorter. Vi hade vit leghorn och så var det en spräcklig sort. Särskilt tupparna blev vackra. Då jämförde

man med påskkort, men de här var ändå vackrare.

De skitade ner också. Det var ganska skitigt. Det var inte lukten, den vande man sig vid. Men det där, när de kom lösa och krasade och förstörde och kunde göra vad som helst egentligen. På höstarna sprang hönsen lösa. I synnerhet när det regnade, och det kom upp daggmask var de bra. I Bohuslän förekom ett talesätt 'Nu är det väder för hönor och stenhuggare'. När det var frost kunde stenhuggarna inte göra någonting med graniten. När det regnade, var det väder för hönor och stenhuggare.

Hönor och tuppar hade aldrig några namn."

Hur kontakter med djur kan utveckla karaktärsegenskaper och också ge en användbar psykologisk kunskap kan många vittna om. I en mängd frågelistsvar, som berör barndomen, kommer det fram uppgifter om hur pojkar har betraktat en del djur som vänner och andra som fiender eller som blott och bart mat eller ekonomisk tillgång. I en del fall har djur oreflekterat använts som leksak.

Man kan betrakta frågelistor och svaren på dessa ur många aspekter. En erfarenhet som många, som har studerat ett sådant material, har gjort består av någon form av frustrationsupplevelse. Man vill veta mer om någonting som antys eller kontrollera en uppgift. Vetskapen om att meddelaren inte längre är i livet eller att andra tekniska hinder finns, leder inte så sällan till en förlamande känsla av hopplöshet. Det är därför skäl till att påpeka att ett utomordentligt värde ligger i att använda uppteck-

ningar som incitament till vidare undersökningar, dvs som en slags slagruta att komma vidare. Så har också förf. gått tillväga vid den här framställningen. Inspirationen till frågeställningarna har till stor del hämtats ur de landsomfattande uppteckningarnas värld, fördjupningarna har kunnat möjliggöras genom att fyra manliga etnologer, som vuxit upp på svenska landsbygden vid slutet av 1920-talet och början av 1930-talet, ställt upp till omfattande intervjuer. Det har lagts vikt vid att redovisa vad etnologer, som har vuxit upp i närheten till djur, gärna talar om. Det rör sig om "frysta" och samtidigt bearbetade minnesbilder. Etnologerna vet att man skall kunna bevisa och belägga sina uppgifter. Man är utomordentligt medveten om att riskera att få frågor om Var? När? Hur?. Det är därför möjligt att gå direkt på andra områden som t ex det psykologiska.

Under den tid som här har bearbetats fanns det fler barn på landsbygden än i städerna och gårdarna hade många olika husdjur. Däremot var tillgången på vilt, som t ex älg och rådjur inte så allmän som i dag. Människan med sina husdjur präglade landsbygden på ett helt annat sätt än nu. Överallt, där människan går tillbaka, kommer det på 1980-talet mängder av vilda djur.

Den barndomsvärld som intervjuerna frammanar är inte en avgränsad och skyddad barnkammарvärld eller halvförbjudna pojkestrecks bragder, utan en värld, som sammanfaller med de vuxnas. Man fick tidigt uppgifter, man var tvungen att anstränga sig och man drog slutsatser. Djuren var en sorts utmaning på vilka man kunde pröva sina krafter, både de kroppsliga och de andliga. Omvittnat är att djuren hörde till nöjeslivet – både de tama och de vilda. Barnen var omgivna av bekanta djur till ett överskådligt antal. De kunde ofta namnen på djuren och kände till karaktärerna och de lärde sig grundligt att djur är individer. Stora, lugna djur som kor och hästar är bra för barn. Dessa djur är tänkande varelser och ger en sorts grundtrygghet. Barn lär sig genom djuren människans plats i det biolo-

giska sammanhanget. Grundtryggheten hör samman med den naturliga kunskapen om bl a betäckning, födslar och slakt. Djur och människors karaktärer är ofta lika. Där kor gick lösa såg man alltid vem som var ledarko. Däremot fanns det aldrig ledarfår. De minst personliga husdjuren var fåren. En del höns hade speciell värdighet. Ofta var det de litet äldre hönsen.

Den som hade djur riskerade inte så lätt att behöva svälta. Man hade alltid mat och man kunde byta den mot tjänster.

Man kan lära sig tillgivenhetens villkor att ge och ta genom umgänget med djur. Det är viktigt att vara snäll, men ej slapphänt mot djur. En kardinalsynd är att låta ett djur törsta eller stå i solen. Man måste vara tuff mot djuren, annars tog de herraväldet. Ansvar för djuren kunde leda till en psykisk kraftmätning. Om mäns bundenhet till hästen, den trogna arbetskamraten, lärde sig barn mycket på landet. När hästen Elsa t ex vid hög ålder, måste sluta sina dagar, så försvann fadern ensam för flera timmar till skogen.

Pojkar fick hjälpa till med djuren, så fort de kunde. Var man så stor att man kunde sätta grimman på en häst, så hade man kommit en bra bit på väg. Ofta kunde drängar pröva barnets förmåga litet för tidigt, med besvikelse och smälek som följd. Att inte klara en uppgift var inte roligt.

På Öland fick en sex års pojke börja hjälpa till med mjölkningen av 25 mjölkkor. Regelbundet på sommaren och mera sällan på vintern. Man började kl 5.30 och skulle vara färdig till 7.30, då mjölkskjutsen kom.

Man producerade mycket av maten på gårdarna. Året hade sin speciella rytm med djuren. På våren hade man kalvar och lamm för betesgången, några på sommaren. På hösten var det nötslakt och till jul grisslakt. Det var ett stort arbete att föda upp kalvar och de slaktades, när de behövdes till hushållet. Höns slaktades helst på hösten. Konservering av kött var ett omfattande arbete. Människor och kreatur var magrare om våren. Det såg man tydligt.

"Far berättade ofta om hästen Max, som var ardenner och den största hästen på Öland. På något sätt hade han förstått att det fanns en bonde, som inte var så omtyckt. Ofta slet han sig och lyfte av grinden till den bondens ägor och ställde till. En annan ardenner, som hette Dockan, hämtade jag ofta från betet. Hon var envis och ibland gick det inte att få hem henne. Då fick nog far gå. Hon var en personlighet och bra och lättkörd i arbetet. Det var endast när det gällde fritiden som hon krånglade. Hon tyckte mycket om att vara i en speciell hage. Och när hon hade fått för sig att hon inte hade varit ledig tillräckligt, så var hon besvärlig. Somliga hästar mutades med minttablettens Strong före avfärden. Det var drängen som gjorde.

En gång fick vi ta in ett lamm i köket och mata det med nappflaska. Det hade visst hänt något med tackan. Vi vallade fåren på våren. Börjar får att gå över hägnader, så är de omöjliga att hålla. Mitt arbete var att hålla reda på fåren. När jag vallade fåren på dagen, hade jag alltid en bok med mig och det hände att fåren gav sig iväg. Då hade man god hjälp av en hund, som man hade i band till dess man behövde den. Det var inte något särskilt roligt jobb. Vallhunden fick också vara med och hämta hem korna. Jag minns särskilt en som var en personlighet. Det var en västgötaspets, som hette Vicke. På natten sov han i lagården, men annars fick han vara inne, till och med i köket. Så pålitlig var han. På sommaren hade Vicke koja under en kastanj. En gång, när jag kom hem från skolinackorderingen, så fanns han bara inte. Ingen hade vågat tala om det för mig."

Det var inte så vanligt, som man kanske tror i dag, att ha hund på landet förr. Många pojkar önskade sig hett en hund, men eftersom djur måste göra rätt för sig liksom människor, så fanns det inte utrymme för ett sådant djur, såvida man inte behövde en vallhund eller jakthund. Sentimentalitet fick man vara försiktig med. Det gällde att vänja sig vid villkoren.

"Jag fick ofta märka kalvar i öronen. Man hade ju tyckt hemskt mycket om den för-

stås, när han står där på sina darriga ben, alldeles våt, när han har kommit ut och så snabbt hämtar sig och suger på ens tumme. Sen några veckor efteråt, så sätter man ett klippis i örat och så skickade man iväg honom till slakteriet. Det kändes inte så särskilt roligt. Men det var tydligen sådant som barn fick vänja sig vid hela tiden.

Slutsatsen är den enklast tänkbara. Var och en gjorde det han förmådde. Ta hand om en kalv och skicka till slakteriet. Det var ju ganska enkelt. Man fick vänja sig vid ganska tuffa tag. Det var en uppfostran."

Att leta efter ägg, som hönsen hade gömt, var även pojkars göra. Sådant arbete förde ofta till krypjakter under loggolvet. Där upptäcktes en aldrig glömd fascinerande värld.

Fram till mitten av seklet bodde det fler barn på landsbygden än i städerna och de flesta hade kontakt med djur. De här ovan citerade intervjuerna hänför sig till förhållanden i Skåne, Blekinge, Öland, Bohuslän och Dalarna.

Följande skildring är hämtad ur en uppteckning skriven av en sagesman, som var född 1901 i Vilhelmina socken i Lappland.

"År 1901 då jag föddes fanns sex gårdar i Lövberg med 38 personer. Byn fortsatte emellertid att utvecklas så att 1925 fanns 13 gårdar med 75 personer. Befolkningstallet har sedan gått ned mycket kraftigt. År 1975 är det 17 familjer i Lövberg, men sammanlagt endast 26 personer. På 1920-talet fanns i Lövberg 12 hästar och 70-talet kor. Nu 1975, finns ingen häst i byn och endast 7 kor.

Min fader Erik Eriksson var född den 17 maj 1861 i Yxsjön i Åsele socken. Men 1867 flyttade hans föräldrar till Lövnäs i Vilhelmina socken. Det var under de svåra svagåren. Min pappa var då sex år, men av svälten var han så svag, att han icke kunde gå över golvet utan stöd av en stol. Sedan flyttade farfar till Bångnäs, men där var han endast till 1872 då han flyttade till Lövberg.

Mina morföräldrar flyttade till Malgonäset, som hör till Laxbäcken, och blev nybyg-

gare där. Till en början bodde de under ett träd tills de hunnit bygga upp en stuga åt sig.

De hade åtta barn varav mor var äldst. De var mycket fattiga och mor fick redan vid åtta års åldern fara ut och försöka tjäna sitt uppehälle, först som 'Bånsytar' (barnpiga) och sedan som bondpiga.

Jag föddes i en stuga, som uppfördes 1856.

Vår stuga var uppförd av rundtimmer med tre rum. Det största rummet, var mycket stort och det enda, som användes dag och natt. Sedan huset byggts, hade väggarna täljts utan och invändigt. Hur stort huset var, vet jag inte. Det revs nämligen 1910, då far hade byggt opp nya byggningen. Men mycket stort var det, eftersom vi rymdes tio personer där och alla sängar och ibland hyvelbänken och långa tider vävstolen. Och jag har icke minnet av, att vi hade det trångt på något sätt. Jag tyckte att det alltid var gott om utrymme.

Grunden utgjordes av på marken lagda stenar och skifferhällar, som det fanns gott om i berget ovanför gården. Under golvet grävdes upp en stor nära mansdjup (omkring 2 m) grop, som blev potatiskällare. Jorden från denna grop lades mot grunden ända upp till timmerstockarna. För att timret icke skulle ta röta av jorden lades ett lager näver mot stockarna, så att jorden icke skulle komma i direkt beröring med stocken. Detta arbete kallades 'att fastskål'. Men även utvändigt lades en jordvall, som täckte hela stenfoten. Allt detta var för att hindra att kylan trängde in i huset.

Ett utmärkande drag hemma men även hos andra nybyggare var, att barnen redan tidigt sattes in krävande arbeten. Man litade på oss, att vi skulle klara det. Och vanligen gjorde vi det också.

Vi hade i Lövberg 15 mil till landsvägen, som slutade i Vilhelmina samhälle. Först 1954 kom vägen fram till byn. Under hela min uppväxttid tills jag 1918 lämnade byn var avståndet till vägen detsamma. År 1918 kom järnvägen fram till Vilhelmina samhälle.

Jag fick egen slidkniv mycket tidigt (6

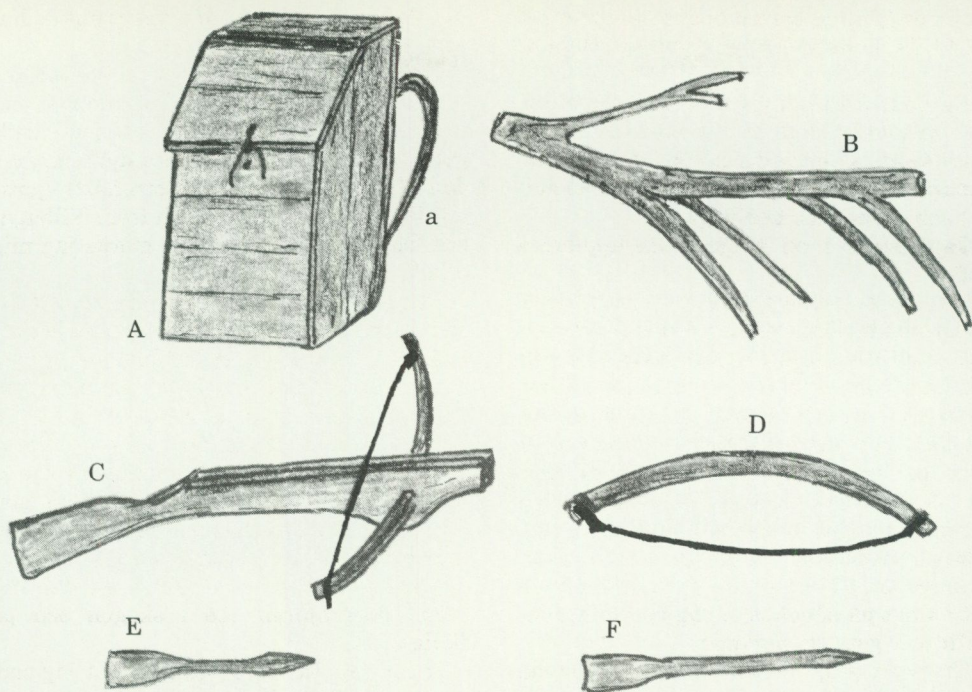
år). Jag snickrade då till mycket enkla djur som renar, får och kor.

Under min tid som getare (vallpojke), gjorde jag väldigt mycket leksaker av engrenar. Av dem tyckte jag, att jag kunde göra verkligt fina och starka djur. Av bladen på 'släsan' (Nordisk stormhatt) gjorde jag fåglar, som seglade i luften. Pilbågar och 'bagabössen' (pilbössor) gjorde jag mig också.

En period från de tidigaste åren i mitt liv, som jag minns särskilt bra är den tid jag var getare. Detta torde bero på, att jag var getare ganska lång tid, hela fem år, eller från mitt åttonde till mitt tolvte år. Men det beror väl också på, att jag under den tiden var ensam i skogen i tre månader varje år och att jag då upplevde en hel del spännande saker, ibland livsfarliga situationer. Men aldrig någon gång tyckte jag, att det var långsamt och otrevligt att vara tillsammans med djuren ute i skogen och på fjällen.

Innan jag själv blev getare, fick jag som sjuåring följa med min broder Anselius och lära mig hur det gick till någon dag då och då. Jag minns särskilt, att då sprang jag alltid barfota. Det hade jag ju gjort hemma också, så någon särskild nyhet var det ju inte för mig. Hemma hos oss liksom i andra familjer i fjällbygden var det vanligt, att vi barn gick barfota hela sommaren till långt ut på hösten, tills snön kom. Jag minns, att jag, när jag följde Anselius i getskogen sprang utan att besväras det allra minsta genom ris och bråte och på grus och småsten. Jag hade fått huden under fötterna så tjock och kraftig, så att kvistar och småsten även med vassa kanter icke skadade fotsulorna. Jag tror, att detta bidragit till att jag ännu som sjuttiofemåring har kraftiga och bra fötter, som icke behöver någon som helst sk fotvård. Än idag går jag under sommaren så fort jag får tillfälle utan skor.

Sommaren 1909, då jag fyllt 8 år började jag som getare för våra kor och får. Vi hade sex kor, två ungnöt, två kalvar, en tjur och tjugutva får. Jag började geta i mitten av juni månad så fort det blev 'bet' (bete) i skogen. Till en början måste jag vara i syd-

A. En getarkont av trä. Locket var infäst vid konten med en läderrem.

Locket knöts igen av två skinnsnören.

a. Fällhen = Hängslen av tyg.

B. En leksaksren gjord av en engren.

C. En s.k. bägabössa = pilbössa.

D. En pilbåge av en engren.

E. Pil till pilbössan.

F. Pil till pilbågen.

sluttningen av Lövberget där det var bäst med gräs. Annars var 'getarloëta' (det område inom vilket jag var med mina kor) ganska vidsträckt. Den sträckte sig norrut uppå Lill Gämon och österut till Röbergslia, så kallades området öster om Storbäcken.

För att ge en uppfattning om hur en sk getare hade det i lappmarkens fjällbygder för sextiofem år sedan skall jag beskriva hur jag hade det som getare 1911, då jag var tio år och redan varit getare i tre år.

Innan mamma vid sextiden på morgon gick upp till sommarladugården, som pappa

hade timrat upp uppe i berget, ropade hon åt mig, att jag skulle stiga upp och äta av den kalla fisken och potatisen, som stod på bordet. 'Konten' (matsäcken, som bestod av en liten trälåda med hängslen) är färdig och står i 'färsten' (förstugan. Vi bodde nu i den nya och stora stugan, som far hade uppfört 1910).

Jag låg uppe på vinden i en säng spikad ihop av några bräder, som låg på golvet utan ben. Genast steg jag upp. Jag var ju van att stiga upp den här tiden. Jag tog mina omsorgsfullt lappade byxor och min

bussaron, som mor lappat ytterligare kvällen förut, så nu var de åter hela.

Mina kängskor hade blivit illa åtgångna och behövde torkas och smörjas ordentligt med tjära. Frans, min äldste bror, hade på kvällen förut bett mig trampa ut hans nya kängskor, som stått fyllda med tjära en hel vecka för att bli ordentligt indränkta av tjära. Men under tiden hade de också dragit ihop, så att han kunde nog inte få dem på sig. Jag tog ett par 'stritrasen' (trasor av gamla mjölsäckar, som vi kallade 'strisäckar') omkring fötterna och drog på mig skorna och band fast dem med mina skinnskoband. Genast kände jag hur tjäran trängde genom trasorna och smög sig om fötterna, men det gjorde ingenting. Alla sade, att fötterna blev bara starkare av tjära.

Sedan jag ätit fisken och potatisen samt druckit ordentligt med mjölk, sökte jag fram lintrådsnystat och tog därifrån en ett par meter lång tråd, som jag skulle ha som metrev. Jag hade nämligen fått en metkrok av Frans. Om jag kom till Lillbäcken under dagen, skulle jag försöka meta småfisk.

När jag var färdig, tog jag min kont och gick upp till sommarfähuset. På huvudet hade jag den gamla skärmmössan, som jag fått av min broder Anselius, då den blivit för liten. På bältet hade jag min slidkniv, som jag fått av pappa. Den var visserligen gammal, men välslipad, så den var riktigt vass. En getare måste nämligen alltid vara utrustad med slidkniv. Han skulle ju blä göra en hel del arbeten där kniven var alldeles nödvändig.

Vid ladugårdsväggen hade jag ställt min käpp av rönn. Alltid hade jag den där käppen med mig. Jag hade den för att driva på korna, fast jag aldrig slog korna med den. Den var också bra om någon av baggarna visade sig vilja anfalla mig.

Mor hade nu mjölkat korna, så nu 'bjeste' jag ut (löste upp bindslen) korna och fåren, som jag hade i en 'jälä' (En inhägnad nedanför fähuset, vilken flyttades någon gång då och då, så att fåren inte skulle bli smutsiga. Denna inhägnad var på hölanne, som därigenom gödslades ordentligt.)

Innan jag for med bospaken, bad mor, att

Skiss av en getare från Lövberg i början av 1900-talet. På ryggen bär han konten av trä. I handen håller han riset och sin getarkäpp. Vid sidan hänger slidkniven. På fötterna har han sina kängskor fastbundna med skinnskoband.

jag skulle riva något 'smörnäver' åt henne. (Smörnäver gjorde jag av näver från fina björkar. Dessa nävrar klöv jag så, att både det yttersta och innersta lagret togs bort. Dessa nävrar blev mjuka och smidiga. De användes av mor att linda in smöret, som far skulle ha med sig, då han på hösten körde till Norge.) Hon bad mig också se efter, om jag hittade något 'skäfte' (ett sorts fräkenväxt, som var mycket sträv) åt henne. (Hon använde det till tvagar med vilka hon skurade mjölkkärlen.)

Hon talade om, att jag idag hade fått 'filask'. (En träask i vilken hon lagt kärn-

gräddfil, som var ganska tjock) för att jag i går hade gjort så mycket 'vispris' åt henne. (Vispris gjorde jag av björkris, som jag tog barken av genom att dra det genom en klämma av en björkgren. Både vispris och smörnäver kunde jag inte göra annat än när björken löpte = släppte näver och bark, vilket den gjorde till i början av juli månad), så att hon nu fått göra sig flera vitvispar för vispning av välling och ibland grädde och voffelsmet.

Alla sex korna, de båda kvigorna och övriga ungnöt samt de mer än trettio fåren drev jag efter hagen mot öster. (Bönderna i Lövberg hade nu gjort en hage runt byn, så att korna inte skulle komma in till höslåttern. Att jag hade så många får berodde på, att jag 'gette' (vallade) även farbror Salomons får. För detta skulle jag av honom få ett slaktfår till hösten. Jag visste, att när pappa slaktade detta får och även våra egna slaktfår, så skulle jag få 'fetstoëbben', som även kallades 'getarstoëbben' (fårets svans), som ansågs vara godaste biten av fåret.

Både korna och fåren gick stillsamt efter den upptrampade stigen = 'fävägen', som gick ett par kilometer i bergets sydsluttnings. Min uppgift som getare var ju att se till, att korna inte trampade ned fodret på slåttermyrarna och 'blaforslätt' (bladfoderslåttern), som fanns på sydsidan av Lövberget utanför hagen. Pappa hade ganska mycket bladfoderslätt i Lövberget. Min andra stora uppgift var, att se till, att korna kom dit det fanns gott om bete och sedan kom hem i rätt tid.

När jag nu kom till en plats som kallades Tomas Anders valln, – efter en same, som där för rätt länge sedan hade haft en rengräda, där han mjölkade sina renar – drev jag korna över berget. Jag ville ju idag fara till Lillbäcken. Så här på försommaren fanns det gott om bete på baksidan av Lövberget och i sydsluttningen av Lill Gämoliden. Även uppe på Lövberget var det bra med bete så här års. Här fanns flera gamla renvallar, som det växte bra bete på. Dessa gamla renvallar kallade vi 'slåtten' (slätt). Vi hade en sådan gammal renvall, som vi

kallade 'Blåbärsslätta' och en som vi kallade 'Langslätta'.

Både korna och fåren gick och betade lugnt här på baksidan av berget och jag hade det ganska lugnt, så jag rev näver ur några fina björkar och gjorde smörnäver, som jag rullade ihop och stoppade i konten.

När jag såg på solen, att det var middags-tid (Givetvis hade jag ingen klocka, men jag hade lärt mig se, dels på korna och dels, på solen hur dagen led) och jag ville, att korna och fåren skulle vila, gjorde jag upp en bra eld av ris och gamla murkna stubbar och nedfallna träd, och lade sedan enris och torv på elden, så att det blev en väldig rök. Då ropade jag åt korna. – Kossa, kossa, kokoa! Vila röken!

Jag vet inte, om det var därför att jag ropade åt dem eller om det var röken, som gjorde, att de genast kom till elden och ställde sig, så att röken svepte om dem. Korna besvarades nästan alltid av mygg, knott och broms. De stod inte länge i röken förrän de började idissla och snart lade de sig för att vila.

Fåren var inte så intresserade av röken. Tack vare deras päls skyddades de ju för myggen och andra flygfän, men de hade heller ingenting emot att vila en stund.

Nu kom det tillfälle, som jag tyckte bäst om under hela dagen. Nu fick jag se efter, vad jag hade i konten. Mor brukade ofta lägga in någon extra godbit åt mig. I dag visste jag ju, att jag fått en filask. Jag öppnade konten. Där fanns den vanliga mjölkflaskan, brödkakan, mesen (mesosten) och osten och så filasken, som jag genast öppnade och doppade brödet i file (grädden). Det var det godaste jag visste och därför dröjde det inte så länge, förrän varje gnutta fil hade försvunnit. När middagen var avklarad, kände jag att tjäran, som sipprade genom stritrasorna, brände på fötterna i solskenet.

Jag tog av mig skorna och sprang barfota i gräset och gjorde också en tur ut på blötmyran i närheten. Det kändes skönt för fötterna. När jag nu tog på mig skorna, kastade jag bort de tjärdränkta stritrasorna och plockade gräs, som jag stoppade i skorna.

Nu kände jag mig också trött och lade mig vid skällkon, Vippland, som inte tog någon notis om mig. Jag låg inte många minuter där, förrän jag somnade. Men snart vaknade jag, då skällkon steg upp. Jag hade kanske legat där endast tio minuter. Den omkring timmeslånga middagsvilan var slut.

Jag motade nu ned korna mot Lillbäcken där jag ville pröva den nya metkroken.

När jag kom ner mot bäcken sökte jag mig en lämpligt lång rönnekäpp som jag skulle ha som metspö. Jag band dit min lintråd och krok och gick ned till bäcken. Som agn på kroken hade jag sökt ett rött blad. Det dröjde inte länge förrän jag hade lyckats meta upp tre fiskar.

Under tiden hade emellertid korna farit över bäcken mot Lill Gämon, så nu måste jag lämna fisket och gå till korna. Jag ren-sade de tre små fiskarna, lindade in dem i en näver och stoppade dem i konten.

Korna och fåren gick och betade och sökte sig närmare Gämofjället. När de kom på en slätt alldeles intill kalfjället, gjorde jag upp en rök åt dem. Genast kom korna dit och ställde sig i röken och började idissla. När det var bra med bete, brukade korna vila två gånger under dagen.

Snart lade sig korna och idisslade. Jag åt något ur min kont. Men just här hade jag varit många gånger förut. Här hade jag av kullfallna småbjörkar byggt mig en liten hydda, som jag täckt med näver och torv. I den hade jag också av stenar, jag grävt upp, murat en öppen spis där jag eldade.

När det var regnväder, sökte jag mig hit med korna, när de skulle vila. Då brukade jag vara inne här och elda. Även idag gjorde jag upp eld i min spis. När det blev bra glöd i brasan, satte jag en av de fiskar, jag fått, på en pinne och stekte den. Den smakade utmärkt, så jag stekte även de två övriga.

Korna vilade nu icke så länge som förra gången. De var snart uppe och fortsatte att beta. Nu såg jag till, att de icke fick fara upp till fjället utan i stället mot hemmet.

På en liten myr hittade jag något 'skäfte', som jag plockade och stoppade i konten. Nu skulle mor få till sina tvagar.

När jag såg, att djuvret på skällkon blev 'stinnt' (spänt) visste jag, att det var tid att fara hem med min boskap.

När jag kom hem, band jag fast korna i sina båsar och fåren stängde jag in i inhägnaden.

Getardagen var slut och jag gick ned och mor mötte jag med mjölkbytterna i oket.

Under min tid som getare upplevde jag en hel del som jag minns särskilt väl än idag. En händelse, som står särskilt levande för mig, var livsfarlig. Och jag förstår än idag inte, att jag vågade gå i närkamp med en folkilsken tjur. Det hela kunde ju lika gärna ha slutat med att tjuren gjort slut på mig.

Saken var den, att min farbror Salomon, hade en tjur, som av någon anledning blivit folkilsken. Men tjuren fick ändå följa hans kor ute i skogen. Han hade ingen getare för sin boskap, men korna kom ändå hem på kvällarna.

Så en dag mötte jag Salomons kor ute i skogen. När tjuren fick se mig, kom han genast springande mot mig. Jag fick ögonblickligen ta till fötter. Det fanns gott om björk där, så jag skulle med lätthet ha kunnat kliva upp i en björk och rädda mig. Men jag hade hört, att om man flyr upp i ett träd för en arg tjur, så lägger sig tjuren nedanför, för att vänta ut sitt byte. Därför ville jag inte rädda mig undan till ett träd utan satte fart mot en sank myr, som var alldeles i närheten. Jag hoppade över videbuskar och trängde mig mellan småbjörkar, så det gick inte så bra för tjuren att hålla efter mig. När jag kom ut på myren hoppade jag vigt mellan tuvorna. Tjuren däremot sjönk ohjälpligt ned i gyttjan och måste vända om.

När jag såg, att tjuren hade vänt, satte jag mig ned på en myrtuva för att fundera över, vad jag skulle göra. Att gå hem och lämna boskapen ute i skogen var inte att tänka på. Då kanske de skulle skratta åt mig hemma. På något sätt måste jag klara upp det. Men att en arg tjur var farlig, det visste jag. Min granne Harald hade så när blivit dödad av en tjur. Sviterna av tjurens misshandel fick han dras med hela livet. Nyligen hade en getarflicka i Ransarn blivit

*En getare i lappmarken, Vilhelmina sn.
Foto Nils Eriksson.*

stängad ned i Ransarån och drunknat. Att en arg tjur var farlig, det hade jag nog klart för mig, men ändå måste jag försöka klara mig, men att försöka gå mot tjuren med en vanlig påk var otänkbart. Visserligen var jag nu tolv år, men vad hjälpte det mot en tjur, som var oändligt mycket starkare.

Men där jag satt och grubblade, fick jag en idé. Tänk om jag skulle göra mig en klubba och slå honom med den. Snart hade jag planen klar. Jag skulle skära mig en lämpligt lång björkkäpp och så skulle jag med mina skinnskoband binda fast en lämpligt stor sten i käppens ena ände. Med den klubban skulle jag så gå emot tjuren.

Medan jag setat där ute på myren hade mina kor farit ganska långt. Men skällan hörde jag. Men jag hörde också att farbror Salomons kor hade skiljt sig från mina och farit så långt, att jag inte hörde deras skällor. (Under min tid som getare, kunde jag av skällornas ljud höra vilka kor det var.)

Nu var det ingen fara för mig att lämna myren. Genast sökte jag upp en lämplig liten björk, som jag skar ned och gjorde mig en stadig påk. I backen fanns det gott om småsten. Jag sökte mig en knytnävsten, som jag omsorgsfullt band fast med mina skoband. När jag hade vapnet färdigt provade jag det på stubbar och tuvor och jag var nöjd med resultatet.

Jag gick nu till korna. Men jag visste ju inte, om tjuren verkligen var kvar eller kanske han följt Salomons kor. Försiktigt smög jag mig fram för att se, om tjuren var kvar. Ja, där fanns den. Raskt tog jag av mig skorna och konten, som jag stoppade under några enbuskar. Ingenting fick hindra mig, då jag skulle slåss med tjuren. När jag var barfota kunde jag lättare hoppa och springa, och om jag förlorade, gick det lättare att fly upp i en björk.

Nu gick jag fram till en liten slät plätt och ställde mig där. Genast fick tjuren se mig och kom rusande. Men jag stod kvar med min klubba i högsta hugg färdig att slå. Tjuren tycktes bli mycket förvånad över, att jag inte sprang min väg. Han saktade farten och när han var några meter från mig stannade han och sänkte huvudet och grävde med fötterna samtidigt som han bölade. Jag förstod att detta var förberedelserna för det slutliga anfallet. Nu gällde det vem som hann först. Jag gjorde ett hopp framåt och slog med min klubba mot tjurens nacke, men jag träffade inte nacken utan på halsen strax bakom nacken. Tjuren föll genast på knä, men började sedan springa runt, runt på den lilla bara fläcken och till sist lade den sig. Jag blev både glad och rädd. Visst hade jag klarat mig undan tjuren, men kanske dog han nu på kuppen. På hans sätt att ligga, såg jag, att inte höll han på dö just nu, men kanske han gjorde de senare.

Emellertid lämnade jag honom liggande där på valplatsen och gick till mina kor, sedan jag tagit på mig skorna och tagit rätt på konten. Jag förstår nu, att hade jag träffat honom i nackgropen, hade den nog dött.

Nästa dag for jag med mina kor till den här platsen för att se efter, hur det gått med

tjuren. Men nu var han borta. Av gräset såg jag, att han inte hade legat där så länge.

När jag några veckor senare träffade på Salomons kor och den där tjuren, var jag även då beredd på, att han skulle försöka ta mig även nu, men nu upptäckte jag, att tjuren var rädd för mig. Han hade blivit kurerad för sin folkilska."

Från söder till norr, från öster till väster har det varit krav på pojarna att hjälpa till med husdjuren, så fort de orkade göra något. Roligt eller tråkigt arbete eller rent av för mycket? Vare därmed hur det vill. Säkert är att pojarna var mycket medvetna

om att de behövdes för att förbättra familjens situation. Dessutom har de i umgänget med husdjuren skaffat sig psykologiska kunskaper, som de sedan har överfört på mänskligt beteende.

Källor

Svar på frågelistor från Nordiska museet.

Nils Eriksson, memoarer. Ku 6013.

Hans Medelius, intervju.

Nils Nilsson, intervju.

Skans Torsten Nilsson, intervju.

Ebbe Schön, intervju.

Country boys and domesticated animals

Boys and animals belong together, and until at least the 1950s, the Swedish countryside was no exception in this respect.

What animals did boys concern themselves with? What did they think of them? Do they draw any psychological conclusions about the nature of domestic animals? Are they influenced by working with animals? These are some of the questions which come to mind after studying many answers to some of the Nordic Museum's questionnaires. However comprehensive the questionnaire material may be, research preoccupations frequently change after a few years. For this reason a number of completely new interviews have been conducted. Ethnologists who grew up in very close contact with domestic animals during the 1920s and 1930s have been in-

terviewed, so as to go straight on to the analytical questions.

The boys devoted particular thought to cows, horses, sheep and chickens. They feel that they often spotted similarities of character between animals and human beings. Above all, the individual characteristics of cows and horses were carefully observed and, moreover, respected. Today, many years later, the respondents still have a very clear recollection of the mental make-up of particular animals.

Large, placid animals like cows and horses conferred a kind of basic security. The boy was always having to try to cope with progressively larger duties in the adult world. By associating with animals he could learn the give and take of devotion.